

XITOIY IQTISODIYOTINI MODERNIZATSIYALASH SHAROITIDA UNING MINTAQAVIY IQTISODIY SIYOSATIDAGI O'ZGARISHLAR

Sadibekova B.D. - i.f.n, dotsent TDSHI
Sultonov M. - 2-kurs magistranti TDSHI

ANNOTASIYA

Maqolada Xitoy iqtisodiyotini modernizatsiyalash sharoitida uning mintaqaviy iqtisodiy siyosatidagi o'zgarishlar masalasi ko'rib chiqilgan.

Ma'lumki, mintaqaviy siyosatning muhim qismlari – bu undagi ishlab chiqarish kuchlarining optimal holda joylashtirilishi, uning iqtisodiy salohiyati, undagi zamonaviy fan va texnika markazlarining mavjudligi, mamlakat va mintaqaga kiruvchi alohida uning qismlari hamda jamiyatning umumdavlat miqyosida rivojlanishi uchun zarur sharoit hisoblangan undagi infratuzilmalarning mavjudligidan iboratdir.

Bunda birinchi darajali ahamiyat kasb etuvchi omillar – bu mamlakatdagi mavjud tabiiy resurslardan oqilona foydalalana bilish, undagi turli xududlardagi erkin zonalar xususiyatlaridan davlatning faoliyati uchun to'liqroq ravishda aniq maqsadlarga yo'naltira olish hisoblanadi. Ushbu maqsadlar yaqin va uzoq muddatlarda aniq siyosiy, xo'jalik qarorlarida, rejalarda va dasturlarda o'z aksini topishi lozimdir. Mana shu yoqorida ta'kidlangan xususiyatlar Xitoy xukumatini o'z mintaqaviy- iqtisodiy siyosatini shakllanishida va ishlab chiqarish kuchlarini ratsional joylashtirishda ulkan rol o'ynadi.

Xitoyda iqtisodiy islohotlar boshlanishi bilan, mintaqaviy siyosatda ham yangi qarashlar vujudga keldi. Uning eng asosiylaridan biri – davlat tomonidan xo'jalik yuritish jarayonlarini boshqarishni maksimal joriy etish bilan kechdi. Bu tamoyillar nafaqat, yangi ob'ektlarni qurishga, balki, mavjud ishlab chiqarish korxonalarini ekspluatatsiya qilish sohasiga ham qaratilgan bo'lib, unda bozor motivlari hukumatni tabiiy, moddiy va kishilik resurslaridan ratsional foydalanishga, mehnatni mintaqalararo to'g'ri taqsimlashga va ularni birlashtirishga (kooperatsiyalashuvga) yo'naltirildi.

Ikkinchi tomonidan, iqtisodiy islohotlardan ko'zlangan maqsad, o'sib borayotgan provinsiyalararo mustaqillik qarama-qarshilikni, mahalliychilikni keltirib chiqardi.

Albatta, XXR da bunday holat uzoqqa cho'zilmadi Konstitutsiya va boshqa normativ aktlar orqali ularning, ya'ni “markaz va mahaliy” hukumatning siyosiy, ma'muriy, iqtisodiy xuquq va majburiyatlari aniq ko'rsatildi. Ishlab chiqarish mablag'larining mutlaq katta qismi hattoki, davlat sanoat sektorida ham markaziy hukumat qo'l ostida emas, balki, mahalliy ma'muriy tizim – provinsiya, shahar, uezdga qarashli mulk hisoblandi. Ba'zi bir ma'lumotlarga qaraganda, 1980

yil oxiriga kelib, umumiy sanoat ishlab chiqarish hajmining 80% igacha mahalliy hukumat organlari tomonidan nazorat qilingan.

XXRsi mintaqaviy siyosatining xususiyatlaridan biri – bu shahar bo‘g‘iniga ko‘proq huquq berishdir. Bu “shaharlar rolini rivojlantirish” shiori ostida yangi xo‘jalik tizimini shakllantirishga kirishish demakdir. Uning asosiy maqsadi shahar va qishloq o‘rtasidagi uzviy aloqani tiklash, qishloqlarga texnikaviy yordam ko‘rsatish, ularni malakali kadrlar bilan ta‘minlash va boshqa yordamlar ko‘rsatishdan iborat bo‘lib, xususan, ulardan eng asosiysi – har bir ichki mikrorayonda va rayonlararo munosabatlarda bevosita bozor munosabatlarini rivojlantirishga yordam berish bo‘ldi.

Shu bilan birga, islohotlar davlatning rejali boshqaruv rolini bo‘shashtirib, mahalliy hukumat organlariga ko‘proq huquq va imkoniyatlar yaratadi. **Hukumat tomonidan uning ishlab – chiqarish kuchlarini taqsimlashda bir tomonlama yondashish uning natijasiga o‘z ta‘sirini o‘tqazdi. Butun sanoat quvvatining yarmidan ko‘pi Xitoyning yirik 5 ta shaharlarida: Shanxay, Tyanszin, Guanchjou, Chanchun va Sinchjouda jamlangan bo‘lib, ular orasida, birinchidan, mamlakatning markazga bo‘ysungan 4 ta yirik shaharlari bo‘lsa, ikkinchidan, aynan mana shu shaharlarga chet el investisiyalari eng ko‘p hajmda kiritildi. Chunki, mazkur hududlar Xitoyning “Ochiq eshiklar” siyosati asosida chet el sarmoyalarini kiritish uchun qulay makonlar bo‘lib chiqdi va aksincha, mamlakatning chet joylarida joylashgan, ayniqsa, uning g‘arbiy, shimoliy hududlari bunday holatlardan mustasno bo‘ldi va oxir oqibatda, o‘z iqtisodiy rivojlanishida ham oqsab keldi.**

Bu yuqorida ta‘kidlangan barcha ko‘rsatkichlar esa, makroiqtisodiy barqarorlik, undagi inflyatsiya darajasini pasaytirish, pul hajmini va davlat byudjetini taqchilligini cheklash kabi ko‘rsatkichlarga erishishga yordam berdi. Yo‘qorida ko‘rsatib o‘tilgan 3 ta sharqiy, g‘arbiy va shimoliy zonalarini “ixtisoslashtirish” tamoyillari hozirgi davrda, yetarli darajada ilmiy asoslangan va amaliy tarzda ratsional deb tan olindi. Ular orasida amalda eng ko‘p real yordamni Xitoyning Sharqiy zonasi oldi. U boshqa zonalarga nisbatan, tor yerda, ya‘ni dengiz oldiga joylashgan bo‘lishiga va mamlakat territoriyasining atigi 13,5% ni egallashiga qaramay, unda 500 mln.kishidan ko‘proq (41%) aholi istiqomat qiladi. Sharqiy Xitoyning mamlakat YaIM dagi salmog‘i esa, 50% dan ortiqroqdir¹.

Ushbu mintaqa XXR si tashkil etilgan kundan keyingi hamma davrda “eng qulay sharoit” tartibida bo‘lib keldi. Uning sabablari:

- birinchidan, uning qulay geografik joylashganligi bo‘lsa,
- ikkinchidan, oldingi davrda ham unda muayyan sanoat salohiyatining mavjudligi;
- uchinchidan, nisbatan rivojlangan infratuzilmaning mavjudligi;
- undagi qulay tabiiy-iqlim sharoitlarining mavjudligi;
- katta miqdorda kishilik resurslarining mavjudligi;
- u yerda qishloq xo‘jaligini rivojlantirishga sharoitning yaxshiligidan iboratdir.

¹ Чжунго тунци няньцзянь (Китайский статистический ежегодник) за 2011 г.

Hozirgi davrda Sharqiy Xitoy mamlakatning bosh “industrial sexi” rolini o‘ynamoqda. U nisbatan, kamroq yer osti foydali qazilmalariga ega ekanligiga qaramasdan, uning dengiz oldi provinsiyalarida asosiy sanoat tarmoqlarining muhim markazlari faoliyat ko‘rsatmoqdadir. Ulardan, sanoat tarmoqlarining metallurgiya, neft qazib olish va neft kimyosi katta o‘rin egallaydi. Masalan, Shanxay, Shenyang, Dalian, Sindao va boshqa o‘aharlarda katta quvvatlarga ega bo‘lgan og‘ir sanoat korxonalari, transport mashinosozligi va stanoksozlik korxonalari joylashgandir. Undagi kemasozlik sanoati mamlakatni dunyoda 2-o‘ringa olib chiqdi².

Bugungi kunda Xitoy jamiyati mintaqalararo nomutanosiblikni yaqqol anglamoqdalar va uning oqibati yaxshi tugamasligini ham tushunib yetdilar. Shuning uchun, mamlakatning mintaqaviy iqtisodiy siyosatining strategik yo‘nalishi sifatida ushbu Sharqiy Xitoyni davlatning iqtisodiy qurilishida “lokomotiv” vazifasini ajratib, u Markaziy va G‘arbiy Xitoyni rivojlantirishda haqiqiy plasdarm vazifasini o‘ynamoqda.

Mana shu Markaziy va G‘arbiy hududlarni rivojlantirish sari qadamlar qilishda ma‘muriy-tashkiliy tadbirlar ishlab chiqilgan bo‘lib, ular iqtisodiy dastaklardan ko‘proq foydalanishni ko‘zda tutadi. Ya‘ni, ushbu hududlarga xorijiy sarmoyalarni jalb qilishda va ularga kredilar ajratishda keng imtiyozli sharoitlar yaratib berishdan iboratdir. Markaziy zona provinsiyalarida, ya‘ni Szyansi, Xunan, Guychjou, Yunnanlarda nafaqat, Xitoyda, balki dunyoda yirik hisoblangan volfram, surma, qalaylarning konlari joylashgan bo‘lib, ular hozirgi davrda mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishi va uning eksport salohiyatini oshirish uchun xizmat qilmoqdadir.

Oxirgi 30 yil ichida xorijiy investisiyalarning asosiy kapitalga quyilmasi asosan, mamlakatning Sharqiy dengiz oldi rayonlariga va uning yangi sanoat rayonlariga to‘g‘ri keldi. Ulardagi yuqori jo‘jalik faoliyati ularga jamg‘arish uchun yaxshi imkoniyatlarni yaratib berdi. Quyida XXR YaIM ning o‘sish sur‘atlari va uning mintaqaviy tarkibini tahlil qilamiz. (jadva 1.)

1- jadval.

Xitoy YaIM o‘sish sur‘atlari va uning mintaqaviy tarkibiy tuzilishi³							
yillar	YaIM ni o‘sish sur‘atlari, % da				YaIM ni o‘sishida alohida zonalarning ulushi, % da		
	Sharq	Markaz	G‘arb	jami mamlakat bo‘yi	Sharqiy	Markaziy	G‘arbiy

² Чжунго тунцзи няньцзянь (Китайский статистический ежегодник) за 2011г.

³ *Manba:* Xitoyning yillik statistik ma‘lumotlar to‘plami, Pekin, 2013, 81 b

1999	9,74	7,83	7,25	8,79	56,7	25,8	17,5
2000	10,37	8,78	8,47	9,62	57,3	25,6	17,1
2001	9,87	8,99	8,74	9,45	57,5	25,4	17,1
2002	9,6	9,1	8,8	9,52	58,2	24,8	17,0
2004	9,8	9,9	9,1	9,56	57,7	25,2	17,1
2006	9,9	9,5	8,6	9,6	56,9	26,5	18,6
2010	10,6	8,5	7,9	9,0	48,8	31,0	20,2
2012	8,1	7,9	7,1	7,3	48,7	31,0	20,3

Ushbu hududlarda iqtisodiy islohotlar jarayoni jadal sur'atlarda olib borildi. Uning sabablari esa, mazkur hududda joylashgan institusional va texnologik innovatsiyalarning mavjudligi hisoblanadi. Janubi-Sharqiy ududlarda jamoa va xususiy mulk turlaridan imkon qadar samarali foydalanilgan, ularga ahamiyatli tarzda xorijiy sarmoyalar oqimi jalb etilgan, ulardagi erkin iqtisodiy zonalarining mavjudligi, ulardagi bozorga yo'naltirilgan makroiqtisodiy boshqarishning mavjudligi va boshqa omillarni mavjudligi bilan ajralib turadi:

- Xitoyning asosiy davlat siyosati – mamlakatning barqaror rivojlanish strategiyasi hisoblanadi;
- Xitoy iqtisodiyotining yutuqlari uning mintaqaviy farqlanishini ular qarama-qarshilikka o'sib ketmasdan yetarlicha disproporsional chegarasi doirasida ushlab turishidir;
- Markaziy hukumatning boshqarish vazifasi - iqtisodiy faoliyatni tashkil etish va ularni birlashtirishdan, qoloq mintaqalarning yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlashdan, izchillik bilan mintaqalar notekis rivojlanishini yengishdan iboratdir.

Xitoy xalq xo'jaligi mintaqalarning o'zaro bog'liqlari va o'zaro xarakatlari asosida va ular orqali tizim sifatida amalga oshiriladi. Mana shu ular orasidagi mavjud farqlarni yetarli darajada disproporsional chegaradan chiqmasdan va iqtisodiy rivojlanishga to'sqinlik qilmasdan hal etish mamlakatni boshqarishning muhim vazifalari hisoblanadi. Aynan, mintaqaviy nomutanosiblik milliy iqtisodiyotning samarasini oshirishga turtki bo'ladi, chunki:

- birinchidan, Sharqiy dengiz oldi xududlaridagi .yuqori o'sish sur'atlari unda ichki rayonlarga investisiya hajmini kiritishni kengaytirgan holda kapitalning ahamiyatli tarzda jamg'arilishiga olib keladi;
- ikkinchidan, Markaziy va G'arbiy hududdagi ishchi kuchi resursining cheksizligi uning Sharqiy qismini barqaror rivojlanishi uchun foydalanishi mumkin;
- uchinchidan, Sharqiy qismdagi samarali tashqi aloqalar umumiy iqtisodiy rivojlanishni va iqtisodiy islohtlarni qo'llab-quvvatlaydi;
- to'rtinchidan, Sharqiy zonalaridagi erkin iqtisodiy xududlar mamlakatning boshqa xududlari uchun va ularda iqtisodiy islohotlarni ijobiy tarzda amalga oshirish uchun tajriba maydoni bo'lib xizmat qiladi hamda

mintaqalar iqtisodiyoti ustuvorliklarini to'liq ochib berish uchun qulay sharoitlar yaratadi.